

Författaren Thorsten Jonsson avrundar sin orientering i norrlandslitteraturen (Stor-Norrland och Litteraturen) med en introduktion till den då nykläckte kollegan Eyvind Johnson. Hos Eyvind ser Thorsten hur ett stolt arv vandrat vidare, men även hur en efterlängtd förnyelse av den provinsiella litteraturen trätt i kraft. Tidigare har det ofta handlat om raka redogörelser, emellanåt en smula originella men inte sällan platta som parkettgolv.

Hade den tidigigt bortgångne Thorsten fått tillfälle att komplettera sin katalog hade han förmodligen tagit avstamp i det som Åke Lundgren sedermera valt att kalla De många rösternas landskap. Norra Västerbotten. Här, i en essä som ursprungligen publicerades 2003, tas nämligen tråden upp. Historyskrivningen fortsätter och katalogen hyser plötsligt en dialog. Allt börjar med N'Zakri - bonden från Kvavisträsk som är anfader till Sara Lidman, PO Enquist, Torgny Lindgren, Birger Vikström, Åke Lundgren själv och många fler. Detta känns som ett nödvändigt passerkort till provinsarkiven.

De många rösternas landskap Åke Lundgren

Allting har en början, en rot, och det finns ett uttryck som västerbottningen gärna tillgriper får att beskriva det onåbara, det som gömmer sig bortom all ära och redlighet:

Bakerom där n'Zakri har ven...

Det är givetvis dialekt, det vi kallar bondska, och översatt till "svenska" blir det ungefär: Bortom där Zakri har sin ved.

Finns verkligen en sådan plats och är den möjligen själva roten till rösternas och författarnas Västerbotten?

Omöjligt är det inte för i byn Kågeträsk, några mil från Skellefteå, levde en gång bonden Nils Zakrisson (1712-1803). Hans far, Zakris Nilsson (1675-1757), var hemmahörande Kvavisträsk

inom Norsjö, och med dessa två - fadern och sonen - uppstår ett märkligt fenomen, fastslaget av dagens forskare.

Från Zakri och hans ättlingar härstammar legendariska predikanter som Zakrisson, Lindmark och Lidman. Men även en rad författare: Torgny Lindgren, P O Enquist, Sara Lidman, Martin Lönnebo - och jag själv.

n'Zakri är vår gemensamma förfader - för mig min mormors farmors farfarsfars farfar. Kanske är han mer än så. Kanhända ska framtida forskning visa att vi alla, mer eller mindre, är släkt med varandra.

Det vore förstås intressant att veta hur en sådan man var skapt, men det vet vi inte. Vad vi vet är att sonen Nils inte gick särskilt långt när han skulle ha sig en hustru; han gick till granngården där a'Brita bodde.

Kanske kan man också, med lite fantasi och god vilja, spåra några gemensamma drag hos deras ättlingar författarna: långa gångliga varelser med stor lust till Ordet.

- He jee inaveln! har n'P O sagt.
- Jo, författargenen är krokig och invecklad, upplyste n'Torgny en tevereporter som ville veta hur det egentligen låg till med alltsammans. Därvidlag skiljer den sig från journalistgenen, för att inte tala om politikergen...

Jo-jo!

För mig är Västerbotten (jag syftar då på landskapet, inte länet) starkt förknippat med röster, människors och djurs. Inte minst då Storspovens och inte "bara" för att den är landskapets fågel, eller för att den så intimt hör samman med min barndom. Nej, i lika hög grad för att denna märkliga fågel tycks bära på en dröm, en längtan efter det onåbara; en längtan den delar med många.

Jag föddes i Björnmoran, ett litet ställe i utkanten av byn Kusmark i Kågedalen. Jag minns fortfarande hur jag som barn satt uppflugen i en stor björk vid vägen. Där kände jag mig trygg

och upplevde friheten, tog emot världen och alla dess röster. Om våarna sjöng storspoven nere i backen, om somrarna ekade kornas skällor i dalgången och om söndagarna ringde kyrkklockan nere i byn.

Hade jag lyssnat riktigt noga hade jag kanske också uppfattat ett hojt från a'Sara däri Missenträsk, men jag visste inte att hon fanns, än mindre vem hon var.

I dag vet jag bättre.

Jag vet inte varför jag fick uppdraget att sammanställa den tjugonde antologin i En bok för allas landskapsserie, men jag är tacksam, för jag lärde mig mycket. På sedvanligt västerbottniskt vis tänjde jag förstås en smula på gränserna, tog med också andra än författarna, men så skulle det ju också handla om röster i landskapet - inte från.

Antologin Röster i Västerbotten är inget försök att lyfta fram mångfalden av författare med rötter i Västerbotten, även om många förstås finns med. Den vill snarare visa hur landskapet genom olika tider setts och skildrats av bofasta och besökare - på gott och ont.

Under mitt letande efter texter kunde jag snart konstatera att landskapet länge saknade "riktiga" författare och vi får i stället glädjas åt besökare, Linné och andra, som under färd mot nordligare och mera exotiska trakter gjorde mer eller mindre smickrande noteringar om Västerbotten. I äldre tid återfinns röster från bofasta västerbottningar i huvudsak i rättegångshandlingar, då för att någon utpekats som häxa eller för annan ogärning. Men prästerna skrev förstås, för att de kunde och tog sig den rätten. Anders Abraham Grafström, kyrkoherde i Umeå, var en. Han var för övrigt ledamot i Svenska Akademien, så Torgny Lindgren, som i dag tillhör samma sällskap, är faktiskt inte den förste från landskapet.

Torgny, som berättat om sitt livs första under, år 1938 när han föddes; om hur han blev torkad kring ögonen av en vänlig kvinna, hur han slog upp dem på vid gavel och tänkte:

He jer int sant!

Jag inbillar mig att dessa ord säger en hel del om den västerbottniska berättarsjälens och kanske är det rentav ett arv från n'Zakri.

Västerbotten, framförallt då den norra delen av landskapet, är en trakt där väckelsen varit stark och utbredd under flera hundra år, något som Göran Marklund, född och bosatt i Jörn, berättat om. I boken Väckelsen var väldig (1990) gör han en intressant iakttagelse från tiden före folkskolans införande 1842:

Böcker fanns, mera i byarna på landsbygden än i städerna och mera i norra Sverige än i andra delar av landet, vilket bouppteckningar visar.

Marklund konstaterar också att byaböerna hade stor betydelse, att de blev en sporre i lästräningen:

Att läsa, och att läsa med hög och tydlig stämma, blev en konst...

En konst som utövas flitigt än i dag av författarna från Västerbotten och inte minst då Sara Lidman. I boken och trädet svarade (1988) berättar hon själv om upptäckten av språket:

Farmor lärde mig stava i Karl den tolfte's bibel, men det var i hemlighet. Det visste vi båda att krokut'stiln var så gott som olaglig, om man kom till skolan med den kunde man bli luggad eller åtminstone utskrattad. Alltså var bruset det som rådde, inga särskilda ord eller träd utmärkte sig för mig förrän vid fyra eller fem.

Då var det en gran. Han utsåg mig...

För Sara en gran, för mig en björk. Kanhända är det så man upptäcker världen.

Nedanför björken där jag satt stod mjölkbryggan (jag kallade den så, fastän somliga sa mjölkpallen, mjölkbordet eller mjölkstolen - kärt barn har många namn). Hursomhelst var det mötesplatsen. Där satt pappa och andra karlar och ljög och försökte överträffa varandra, medan jag satt gömd uppe i björken och tjuvlyssnade och lade på minnet. Till en början var de nog de enda författarna jag kände, kanske också mamma och de andra tanterna när de kom i samspråk i bagarstugan eller vid köksbordet.

Det är nog ingen tvekan om att predikanter och historieberättare påverkat västerbottensförfattarna, kanske i högre grad än böckerna, för även om böcker stundom fanns, så fanns de aldrig i överflöd. Men nasarna fanns, nyhetsrapportörerna, och även om de ville sälja en strumpa eller ett par långkalsonger fick vi ofta en historia eller något nytt på köpet. Och alldeles gratis var de muntliga berättarna som var oersättliga i en tid innan teven fanns och mediabuset överröstade allt; berättare som med humorn till sin hjälp gjorde tillvaron lättare att uthärda för sig själva och andra.

Många av författarna, faktiskt de allra flesta, kom från byarna. Som P O Enquist. Han, liksom jag, försökte rita en karta över världen (ur Kartritarna, 1992):

...det var roligt att rita, och jag var noga med att rita in byn, som hette Hjoggböle, på rätt plats så man kunde känna sig trygg. I sydändan satte jag också in Stockholm i periferin för att man skulle känna avståndet...

Eller som Torgny Lindgren uttryckt det:

- För mig finns det egentligen bara ett enda centrum och det är det egna jaget.

Men jaget, eller om det nu är själva byn som omger det, kan stundom kännas för trångt och Kurt Salomonson flydde sitt Hjoggböle och gav sig ut i världen. Men först passerade han lokaltidningen Norran i Skellefteå där han medarbetade med kåserier och idrottsreferat, en tidning som för övrigt varit något av en skola för åtskilliga författare: P O Enquist, Tore Frängsmyr, Hjalmar Westerlund, Ernst Sjöström (bror till Henning) och mig själv.

Nu har Kurt återvänt till Västerbotten, fast "bara" till Umeå, och det är också där som många av dagens mest aktiva författare i dag samlats: Sara Lidman, Elisabeth Rynell, Solja Krapu, Göran Burén - för att nämna några.

Inte minst Anita Salomonsson, syster till Kurt, som relativt sent kom att ägna sig åt författarskapet, då ur kvinnligt perspektiv - och barnets (ur Vackrast var ändå mamma, 1996):

I minnet är sommaren het och flammande, ett besynnerligt landskap, milsvitt och oföränderligt. Gräset är som himlagräs, mjukt, följsamt och alldeles grönt. I lönndom smeker det barnens nakna fotsulor när de om morgnarna yrvaket tumlar ut till huset. När regnet faller, doftar det starkt och friskt och reser sig som nyborstad sammet. I utkanterna smyger groblad och kamomill fram...

Västerbottensförfattare? Kan man tala om sådana? Författarna från Västerbotten har genom tiderna lyft fram sitt landskap, inte minst ur ett historiskt perspektiv. Här har byar och bondesamhällen fått många skildrare och längtan att komma bort från fattigdomen har genomsyrat flera författarskap, kanske också fungerat som en drivkraft. Den religiösa väckelsen och minnen från svältår och krig har varit återkommande teman, liksom humorn som fungerat som en motvikt mot det tunga och svåra.

Men trots att författarna verkar så starkt förankrade i sitt landskap, har de alltid riktat sina blickar utåt: Sara Lidman mot Afrika och Vietnam, Torgny Lindgren mot Europa och bibliska länder, P O mot våra grannländer och Göran Lundin, bosatt i Skellefteå, mot Haiti och Ryssland.

I sitt skrivande har de tagit upp kampen för *omistliga värden* (Saras ord) och jag inbillar mig att det hänger samman med ursprunget. De har växt upp under små omständigheter

- *Omständigheter är ett grovt ord.* (Torgny) - och kampen har alltid funnits nära till hands.

Sara Lidmans föräldrar var bönder, Torgny Lindgrens småbrukare. P O Enquist far dog tidigt och han växte upp med modern som var Anna. Min egen far var som många i hans generation en mångsysslare: flottare, vägbyggare, bonde och gjuteriarbetare. Av de styrande fanns inte mycket att vänta och därför gällde det att klara sig på egen hand och för det behövdes breda kunskaper.

En människa var inte bara tvungen att arbeta i sitt anletes svett; hon var också tvungen att kunna uttrycka sig i skrift, att muntligt kunna föra sin egen talan och något slarv tolererades inte.

He som som ska göras ska göras ordentligt!

Orden är min fars. Han sa dem ofta. Om människan satte igång med något skulle hon också fullfölja det ordentligt. Så slapp hon skämmas inför andra, eller kanske inför sig själv.

Det var noga, *oleckligt noga*.

I mångt och mycket är den västerbottniska litteraturen ett arv; sanningar och osanningar, nedärvt beteende och rättesnören som satt sig i folkets sinnen och som nu - långt senare - förs vidare av författarna.

Här är språket givetvis en stor betydelse: *bondskan*. Sara Lidman fann det direkt med Tjördalen (1953), men många har glömt att Astrid Varing faktiskt röjde mark med flera av sina romaner, även om hon inte alls nyttjade dialekten i samma omfattning som Sara. Men språket har likheter, något man bland annat kan spåra i Frosten (1929):

Och dock känner han dem, skogen och myren, hela denna jord, där han vuxit upp och har sin rot. Här ha hans far och farfar gått som han i kamp på de magra åkrarna. All sin seghet och styrka har han sugit som must ur den frostlänta mark, som druckit deras hjärteblod...

Språket. Astrid Våring fann det tidigt, Sara Lidman så gott som genast. Men det är först när Torgny Lindgren, som då redan hade skrivit flera böcker, återvände till sitt ursprung - till språket och landskapet - som det lossnade på allvar. Som han skriver i Ormens väg på hälleberget (1982):

Om du Vårherre nånsin behöver en skopa vatten som släcker en evig varelses törst, så säger jag dig att du ska gå dittill Oxcalkällan, hon är klar och kall som luften mellan stjärnerna och hon ligger bara tie steg från sistspångerne före Granberget...

Det gäller att hitta hem. Till ursprunget. Källan.

Vårherre, den där svenskan är ett oformligt språk...

Så skriver Torgny på ett annat ställe i samma roman och hur många västerbottningar har inte drabbats av tunghäftan när de tvingats nyttja ett språk som i grunden inte är deras. Pappa miste talförmågan när han i telefon tvingades prata "fint" med myndighetspersoner, men fann sig alltid annars. Och än i dag stakar sig politikerna i talarstolarna och får inte alltid fram vad de vill ha sagt. Fast sedan - när det blir paus i förhandlingarna och de tillåts nyttja bondskan kommer orden hur lätt som helst.

Det handlar om trygghet; en trygghet i språket.

Vårherre, den där svenskan är ett oformligt språk, vad heter oppställd?

- Språket är det instrument man spelar på som författare, men man måste förstås ha något att berätta.

Det sa Fredrik Segerståhl (1933-2001), född och uppväxt i Vindeln där fadern var rektor för folkhögskolan, en miljö som han bland annat skildrat i romanen Vintersonat (1987):

Kulturgärningar kan utföras utefter ett spektrum i vars ena ände kan finnas konst, musik litteratur, hängiven fostran av det uppväxande släktet eller en vackert uppbyggd bygdegård...

Många av västerbottensförfattarna har med värme talat om folkhögskolornas betydelse, en plats för "fostran". En av de skolor som spelat störst roll är utan tvekan Medlefors folkhögskola i Skellefteå, under lång tid hemvist för Norrländska författarsällskapet, en organisation som har sin grund i en kamratträff med skrivare, anordnad första gången 1954, givetvis på Medlefors.

Varje år, en vecka i slutet av sommaren, anordnas här fortfarande kurser i skrivande - för såväl debutanter som etablerade - och en lång rad författare, bland dem Sara och Torgny, har genom åren varit gäster eller föreläsare. På så vis har kunskaper och erfarenheter förts vidare till nya generationer, vilket i sin tur lett till att nya författarskap ständigt blommat upp.

Jag debuterade själv 1981, det var oundvikligt, förr eller senare skulle det ju ske. Jag hade en fot i det lokalhistoriska intresse som sköt fart i början av 1970-talet, då främst i Skelleftebygden och med eldsjälar som museimannen Ernst Westerlund i spetsen. Var och varannan by började känna ett behov av att ha en "egen" bok och jag bar själv på samma dröm.

Men samtidigt hade jag den andra foten i det skönlitterära och hade läst många av de västerbottniska författarna, men aldrig mött dem.

Jo, en: a'Sara. Jag hade skymtat henne i förbifarten någonstans, det var väl i stan. Hon var lätt att känna igen.

Men i övrigt: Fanns de? På riktigt!

Nu lärde jag känna dem, en efter en. Jag mötte dem på Medlefors eller i andra sammanhang.

Jag fick ta del av arvet.

År 1992 utkom en bok med titeln Äldreomsorgen i Övre Kågedalen, skriven av en författare

med namnet Nikanor Teratologen. Omslaget var svart och titeln förde närmast tanken till en avhandling, men det var en roman som inte liknade någon annan. Den var till stor del skriven på vad vi kallar bondska och berättelsen frossade i våld och perversiteter, samtidigt som den var ett angrepp på den vid det här laget starkt etablerade västerbottenslitteraturen. Författaren uppvisade stora kunskaper i såväl språket och litteraturen, som i de mest skiftande ämnena.

Teratologen var en pseudonym och uppståndelsen blev stor. I några dagar svävade det litterära Sverige i ovisshet om vem författaren var och recensenterna uttryckte såväl beundran som förfäran över detta verk. Det gissades vilt om vem som dolde sig bakom pseudonymen och flera av oss med anknytning till bygden pekades ut som tänkbara författare. Vi blev uppringda och utfrågade i pressen.

Då avslöjades att en debutant, Niclas Lundkvist från Kåge, dolde sig bakom boken som redan i inledningen ger en fingervisning om vad som komma skall:

Jag dödade i somras ett elvaårigt barn som uppgav sig heta Helge Holmlund, hemmahörande i Hebbershålet, övre Kågedalen, norra Västerbotten. Vi möttes vid ett tivolis pissränna just när Barnens Dag slukades av Männens Natt.

Han verkade vara den tysta, svaga typen, och tycke uppstod. Jag tog honom hem, och efter att ha utfört vissa tjänster stängdes han bunden in i en ljuddämpad potatiskällare som jag använder för sådana syften. Under sex dygn beredde han mig mycket nöje...

Det fanns en och annan som hävdade att det här var slutet för den västerbottniska litteraturen; att cirkeln nu var sluten. Efter detta fanns väl inget att tillägga!

Men så har det inte blivit. Teratologen har återkommit med fler böcker, och den västerbottniska litteraturen blommar som förut.

Finns då en särskilt god jordmån för författare i Västerbotten?

n'P O låg på köksgolvet och ritade kartor och satte Hjoggböle mitt i världen, medan a'Sara sökte sig norr om liden och blev utsedd av granen och det var som en kärlekshistoria dem emellan. Och n'Torgny återvände en sommar hem till Raggsjö för att finna språket och sedan

satte han sig ned och skrev om ormens väg på hälleberget.

Alla för de sin kos (även om a'Sara återvände) och också jag var tvungen att fara för att äntligen hitta hem. Jag för till Malå i Lappland, men glömde aldrig mitt gamla landskap, det egentliga Västerbotten, och det är som om jag har två hembygder; en där jag har levat och en där jag lever.

Det är som om jag fortfarande sitter i björken hemma i Björnmoran, tjuvlyssnar och bidar min tid, för att en gång föra arvet vidare.

Jag vet inte, men jag antar att det är något vi innerst inne alla delar och som jag själv vill dela med mig i mitt skrivande, som i Polykarpus dröm (1993):

Behovet att skapa - och att älska...

Det var själva drivkraften hos n'Polykarpus, det som gav hans liv ett innehåll och en mening. Och utan det innehållet är ingen människa riktigt levande.

Och var står vi nu? Vart är den västerbottniska litteraturen på väg? Finns det mer att hämta i arvet? Finns det verkligen plats för fler än a'Sara, n'Torgny och n'P O?

Sant är att dessa tre strålat starkast och att många andra därför en smula orättvist hamnat i skuggan. Eller också har de inte till fullo förknippats med Västerbotten trots att de i högsta grad hör hemma där. Som Lars Widding, en författare som aldrig fick det erkännande han förtjänade från kritiker, men som nådde stora skaror läsare. Med Widding (1924-1994) väcktes ett stort historiskt intresse som i dag förvaltas av andra, inte minst forskare som Lennart Lundmark och Ronny Ambjörnsson, författare med anknytning till universitetet i Umeå. Men även Widding hade sina föregångare, som Astrid Varing och Frida Åslund, två kvinnor som bägge hämtat motiv från det faktum att Sveriges sista krig (1809) faktiskt avgjordes i Västerbotten.

Även i dag tycks kvinnorna mer och mer ta över den västerbottniska författarrösten från de män som så länge dominerat. Och medan den skönlitterära prosan i viss mån fått träda tillbaka, har

Skrivet av Gregor Flakierski
2010-05-17 07:32

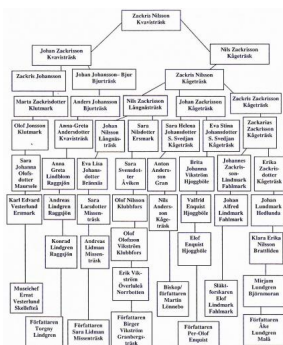
poeterna hävdar sig desto starkare. Solja Krapu och Elisabeth Rynell är två exempel, ingen av dem född i Västerbotten, men ändå med en västerbottnisk ton.

I dag gömmer sig inte längre det onåbara bakerom där n'Zakri har ven - det kan finnas lite varstans.

Kanske i ett av de många pop- eller rockband som fötts eller kommer att födas i Västerbotten; de som tar vid efter predikanter, nasare, historieberättare och författare. Då kan vad som helst hända.

Och det är ju inte alldeles omöjligt att också de härstammar från n'Zakri.

Tidigare publicerad i Provins 4/2003.

Zackrisläkten/Författarsläkten enligt Skellefteåbygdens släktforskare.

Detta tråd publicerades i medlemstidningen Roten nr 92, 2006, tre år efter att Åke Lundgren skrev "De många rösternas landskap". Vad som vid det här laget var nytt var att Birger Vikström och Ernst Vesterlund kunnat skrivas in i Zackrisläkten. Birger Vikström är en författare som allt som oftast fått finna sig i att sättas på undantag, medan museichefen Ernst Vesterlund faktiskt nämns i Lundgrens essä. En annan författare som sedermera kunnat plockas in i författarsläkten är Lasse Eriksson, därtill inrymms förstås även andra celebriteter, såsom t ex Margot Wallström. En ordentlig utredning skulle säkert visa att en hel del av de många, mindre kända norsjöförfattarna även hör dit. Såsom t ex Dagny Alm och Petrus Höglund. /RED.

Åke Lundgren: De många rösternas landskap

Skrivet av Gregor Flakierski
2010-05-17 07:32

Åke Lundgren, född 1951 i Kusmark, Västergötland, kan era bostäder i Malmö är författaren till boken

[Fler artiklar av och om Åke Lundgren.](#)

Illustratören

Pär Boström

, född 1982, är en öppet Roj Friberg- och Sture Meijer